

ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ

“ЧОРНА РАДА”

**ПЕРШИЙ ІСТОРИЧНИЙ
РОМАН В УКРАЇНСЬКІЙ
ЛІТЕРАТУРІ**

Я молитись мушу
За Україну, за
народну душу.
Вона в мені і
ЖИТИМЕ ВОВІК...
Пантелеймон Куліш

З листа П.Куліша до професора філології Осипа Бодянського:

- ***«Страшно подумати, що народ, котрий настільки активно брав участь у подіях роду людського, не в змозі буде розповісти про своє життя в історичному романі».***

- ***“Спасибі тобі, Богу, милий друже мій великий, за твої подарунки і особливо — за “Чорну раду”, — писав Кулішеві Тарас Шевченко, — я вже її двічі прочитав, прочитаю і третій раз і все-таки не скажу більш нічого, як спасибі”.***

■ **Роман П.
Куліша «Чорна
рада» Іван
Франко назвав
«найліпшою
історичною
повістю в
нашій
літературі».**

В. СКОТТ

*Кожний письменник першої половини XIX ст., пишучи про минуле своєї країни, неминуче підпадав під вплив **В. Скотта**, який в історичних романах відобразив боротьбу волелюбної Шотландії за незалежність від Англії. Зазнав цього впливу й Куліш. Крім того, він врахував досвід змалювання історичних подій, нагромаджений О. Пушкіним, М. Гоголем. Є. Гребінкою. Т.*

СЛОВНИЧОК.

- **Доба Руїни** — з часу зречення гетьманства Ю. Хмельницьким 1663 р. до 1687 р., коли гетьманом був обраний І. Мазепа.
- **Географічно-державний стан України** — поділ на Лівобережну (під владою Москви) та Правобережну (під владою Польщі).
- **Чорна рада** — козацька рада з участю «черні» — простих селян та міщан.

Історія написання роману

Працював над романом **із 1843 по 1857**
(упродовж **14 років**).

Написано **два варіанти** твору: російською
та українською мовами;

У **1939** році на Україні вперше побачив
світ роман "Чорна рада"

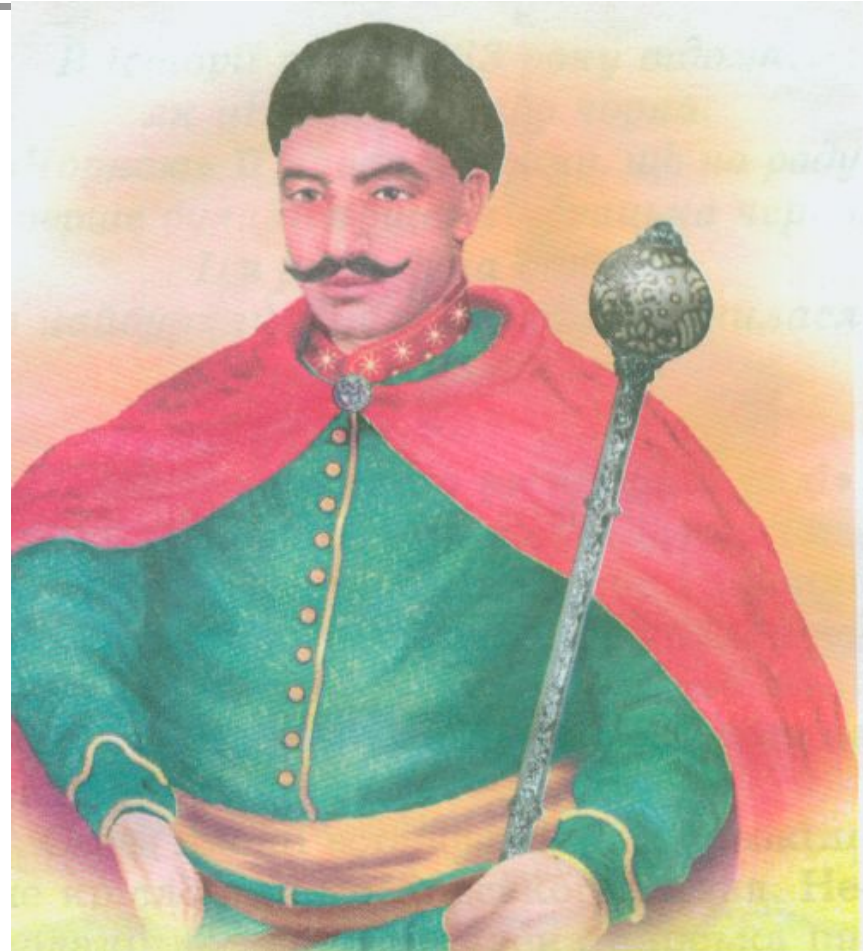
Історична основа роману “Чорна рада”

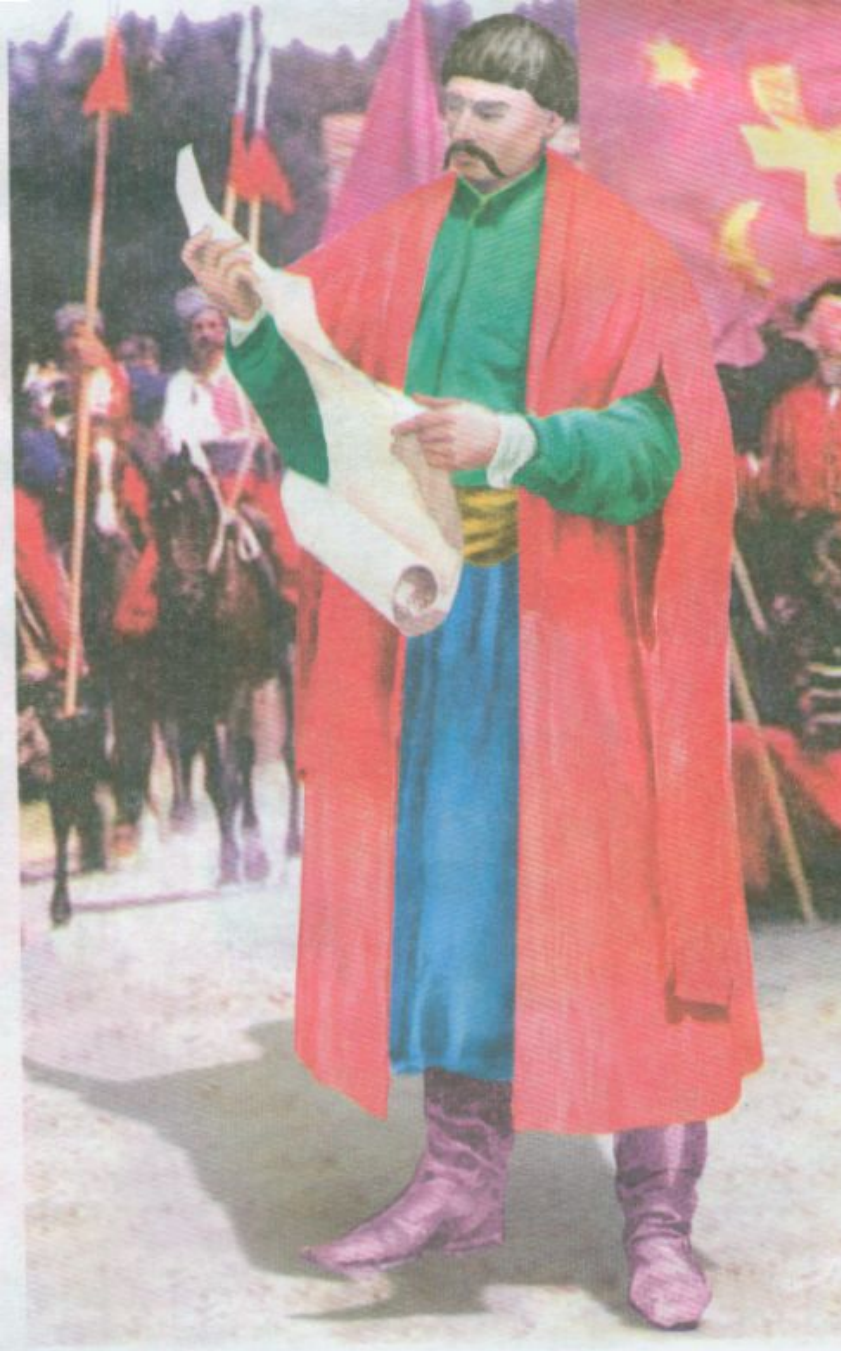
- **1663 р-** зречення Ю.Хмельницьким гетьманства;
- **Україна розкололася на дві частини: Лівобережну та Правобережну**

Історична основа роману “Чорна рада”

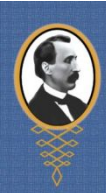
- 27-28 червня 1663р. на околиці Ніжина відбулася “чорна рада”;
- Гетьманом Лівобережної України було обрано **Івана Брюховецького**

“ЧОРНА РАДА”

- **ради, що носили характер заколотів, державних переворотів, були підступними стосовно правлячого гетьмана.**

Пантелеймон
Куліш

ЧОРНА РАДА

Класика
української
літератури

Джерела «Чорної ради»:

- Козацькі літописи: Самовидця і Граб'янки.
- Народні історичні пісні-перекази.
- «Історія русів».
- Праці істориків і фольклористів.

За жанром “Чорна рада”- історичний роман, роман-хроніка

- ***Історичний роман*** – роман, у якому відтворюються події минулих часів, розповідається про життя видатних діячів.
- **Роман-хроніка** — це такий прозовий твір, у якому розкривається послідовна історія певних суспільних або родинних подій за тривалий проміжок часу.

Тема:

- **зображення суспільно-політичних умов на Україні у часи Руїни після смерті Б. Хмельницького і обирання нового гетьмана на «чорній раді», що відбулася 1663 року**

Ідея:

викриття і засудження доби Руїни, яка призвела до соціального розладу між селянами і поміщиками, міщанами і шляхтою, міщанами і козаками, низовим козацтвом, «черню» і козацькою старшиною; засудження підступності, брехні, жаги до збагачення, прагнення заволодіти гетьманською булавою будь-яким шляхом (І. Брюховецький); заклик до єднання за «цілість України», яку намагаються «розідрати надвоє».

Основна думка:

- *а) зображуючи минуле, автор прагнув збагнути й оцінити сучасне;*
- *б) народ — рушійна сила у визначенні своєї подальшої долі;*
- *в) «усяке багатство, усяка слава — усе воно суєта суєт»;*
- *г) «нема там добра, де нема правди».*

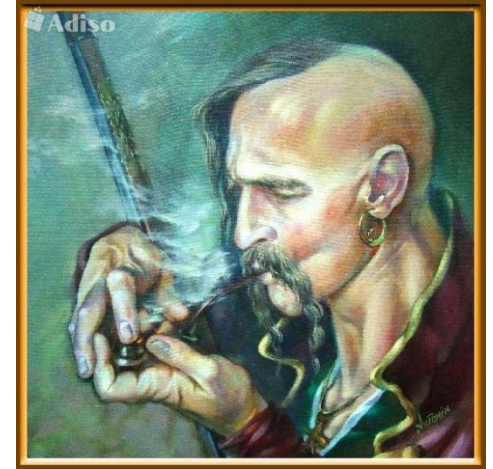

особливість назви твору

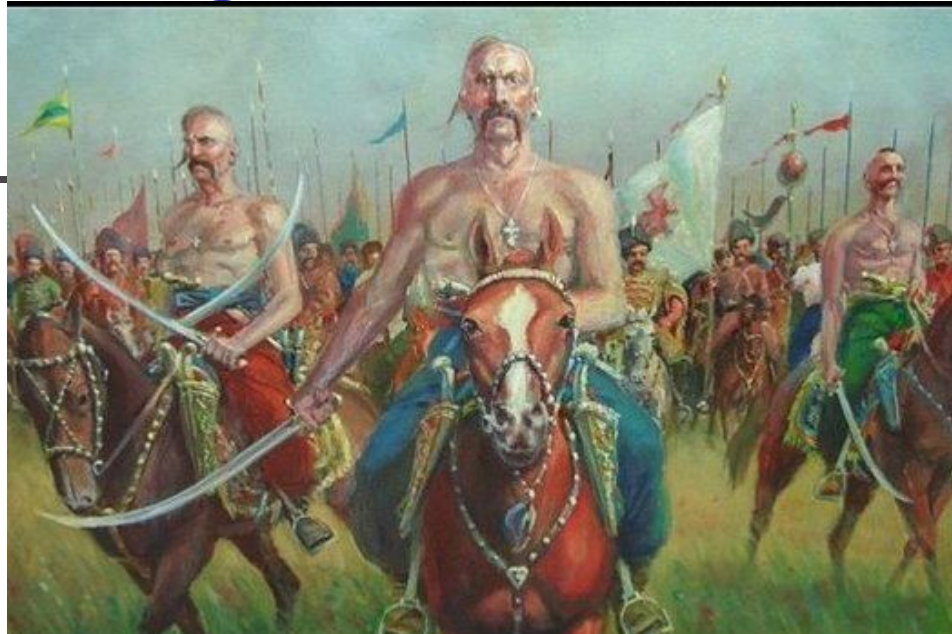
- **Події у творі відбуваються незабаром після возз'єднання України з Росією. На Україні розгорнулася складна політична боротьба за владу, що і призвела до Чорної ради в Ніжині 1663 року, на якій було скинуто тимчасового гетьмана Сомка й обрано гетьманом І. Брюховецького. На раді, крім козацької старшини, були також запорожці, селяни, міщани («чернь»), тому її і названо чорною радою.**

Проблематика роману «Чорна рада»:

1. *Проблема незалежності України;*
2. *Патріотизм і зрада;*
3. *Роль державного діяча;*
4. *Ставлення влади до народу;*
5. *Проблема батьків і дітей;*
6. *Проблема кохання та подружнього щастя;*
7. *Людина і народна мораль*

Основний конфлікт роману:

суперечності між козацькою старшиною, виразниками інтересів і поглядів якої є Сомко, Шрам, і широкими народними масами — селянською біднотою, міщанством, козацькою голотою, селянськими Бруховецьким

Сюжет твору:

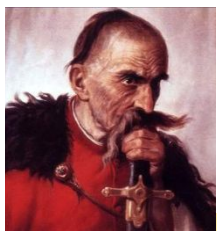

У романі **дві сюжетні лінії** — **соціальна та любовна**. **Перша** — це події, пов'язані з вибором гетьмана на «Чорній раді» в Ніжині, поразка Сомка, Шрама та їхніх прихильників, **друга** — любовна, романтична, причому вона складніша, ніж звичайний любовний трикутник. Тут Леся, а з другого боку — Петро, гетьман Сомко, відчайдушний козак-запорожець Кирило Тур, історія з викраданням, відмова Тура від Лесі. П. Куліш будує сюжет у хронологічному плані, події розгортаються послідовно, наче ланцюжок, у якому одна панка закономірно пов'язана з

Композиція:

- **Твір містить 18 розділів. Автор влучно використав композиційний *прийом* — *подорож* героїв. Цей прийом дає змогу показати широку панораму народногочиття, різні стани, верстви населення, ознайомити і героїв твору, і читачів із тим, як і чим живе й дихає народ, складними соціальними проблемами тогочасності.**

Композиція:

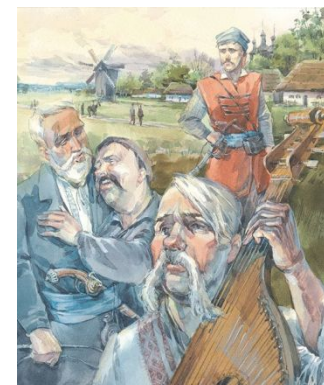
Експозиція: зображення історичної епохи, у якій відбуватимуться події твору, знайомство головними героями роману.

- **Зав'язка:** прагнення Шрама підтримати на рад Я. Сомка, подолати розбрат і безлад серед козацтва.
- **Кульмінація:** проведення «чорної ради», за підсумками якої І. Брюховецький — гетьман, Я Сомко — в'язень.
- **Розв'язка:** смерть Я. Сомка, І. Шрама; одруження Петра з Лесею.

Образи-символи:

- **Народ:** чернь, козаки, міщани, селяни – символізують демократичні принципи в житті народу
- **Запорозька Січ** – символ волелюбності народних мас.
- **Хутір** – символ ідеального способу життя в Україні.
- **Дорога** – символ нелегкої долі українського народу.

Герої твору:

- Усі дійові особи (історичні й вигадані) різко поділяються на **дві групи:**

прибічники

Я. Сомка й І. Брюховецького.

- **Історичні** — Я. Сомко, І. Брюховецький, Васюта, Шрам, М. Гвинтовка, Вуяхевич;
вигадані — Кирило Тур і його товариш, божий чоловік, Черевані, Петро й Леся.

**Гетьман
Лівобережної
України
Іван
Брюховецький**

Іван Брюховецький

- Уперше ім'я цієї людини в історії звучить як **Іванець**, що свідчить про його низьке походження і становище слуги при Хмельницькому. Брюховецький втерся в довір'я Юрасеві Хмельниченкові, який послав його на Запорожжя, щоб прихилити низовців і заволодіти булавою, яка була тоді у Виговського.

- Уже восени 1659 року одержує в низовників досі не існуючий на Запорожжі титул кошового гетьмана,

- Перед Ніжинською радою Брюховецький пообіцяв запорожцям, що дозволить безкарно грабувати майно Сомка, Золотаренка та їх прибічників. Але, як тільки Іванець досяг мети, він наказав своїх політичних ворогів знищити фізично. Сомкові й Золотаренкові прилюдно було відрубано голови. **При владі Брюховецький протримався п'ять років.**

Іван Мартинович Брюховецький

А. Риси характеру:

- лукавий і підступний;
- хитрий і підлий;
- вразлива, мстива і властолюбива людина;
- здатність до демагогічного маскуваннн перед народом;
- облудний;
- «чарівник-чорнокнижник;
- «наче собі чоловік простенький, тихенький»;
- «ніхто не подумав би, що в сій голові вертиться що-небудь, опріч думки про смачний шматок хліба да затишну хатву»:

- втирався у довір'я простолюду, на який опирався у боротьбі за гетьманство;
- намагався справити вигідне враження, бути малопомічним, скромним;
- «по душі були темному людові тії лукавії ухватки, тії тихі, солодкі речі, те нібито убожество, що всяк за його поліз би хоть на ніж»;
- «хімерний, морочив голови людськії, мов не своєю силою»;
- «мов який чарівник-чорнокнижник, ходив поміж миром, сіючи свої чари»;
- політичний спеціаліст без честі й

Іван Мартинович Брюховецький

Б. Зовнішність:

- *коротка старенька свитина;*
- *«полотняні штані»;*
- *чоботи шкапові, протоптані;*
- *«шабля при ньому горіла од золота; да й та на йому була мов чужа»;*
- *«і постать, і врода в його була зовсім не гетьманська»;*
- *«наче собі чоловічок простенький, тихенький».*

Яким Сомко

- Рік народження Якіма Семеновича Сомка невідомий. У часи визвольної боротьби проти Польщі Сомко став прилуцьким полковником. Коли ж помер Богдан Хмельницький, Сомко прагнув зібрати «чорну» раду, намагаючись здобути булаву
- Після поразки на Ніжинській «чорній» раді Сомко просив притулку й оборони в російських представників - Ромодановського й Гагіна, але ті видали його Іванцеві, який не забарився приректи в'язня на смерть.

Сомко́
Яким Семёнович
(? — † 1663) —

**наказний гетьман
Лівобережної України
(1660—1663)**

- із переяславського міщанського роду,
- шваґер (шурин) Богдана Хмельницького (сестра Сомка — Ганна була першою дружиною Хмельницького)

Образ Сомка в романі і в історії:

■ Літературний образ

- ▣ Молода людина;
- ▣ Борець за незалежність України;
- ▣ Кришталево чиста та порядна людина

■ Історичний образ

- ▣ Літня людина
- ▣ Прихильник союзу з Росією;
- ▣ Небезгрішний у політиці

Історичні дані про Сомка, що збігаються з літературним трактуванням Куліша:

- ***1) Сомко виражав погляди козацької старшини;***
- ***2) він зневажливо ставився до черні;***
- ***3) на Ніжинській раді пробував захопити булаву збройно;***
- ***4) дійсно був страчений Брюховецьким.***

Яким Семенович Сомко – наказний гетьман

А. Портрет і зовнішність героя:

- «воїн уроди, возраста і краси зіло дивної»;
- «високий, огрядний собі пан»;
- «кругловидний, русявий»;
- «голова в кучерях, як у золотому вінку»;
- «очі ясні, веселі, як зорі»;
- «чи ступить, чи заговорить, то справді по-гетьманськи».

Яким Семенович Сомко – наказний гетьман

■ **Б. Риси характеру, вдачі:**

- вірець лицарства, мужності, відвертості,
благородства;

- «щирий і незлобливий»;

- не любив жартів;

- «щира козацька душа»;

- «гордий, пишний і розумом високий».

Яким Семенович Сомко – наказний гетьман

■ В. Політичні погляди:

- не мириться із запорозьким демократизмом, бунтарством сіроми;
- відстоює ідею міцної державної влади, сильної гетьманської руки;
- у нього на думці, якби одігнати ляхів до Случі;
- прагне об'єднати обидві частини України і триматися договору про возз'єднання з Росією;
- мужньо приймає смерть, відмовившись від можливого порятунку, бо «погибає Україна!»

Якіма

Сомка та Івана Брюховецького

Спільне:

козацька старшина - гетьмани; розумні, енергійні, боролися за булаву

Відмінн

е:

Яким Сомко

**чесний,*

порядний, освічений, до

тримується

козацьких традицій

і звичаїв;

**мріяв об'єднати Україну
сильною рукою, зробити її
незалежною;*

**зневажливо*

ставився до козацьких

старійшин, черні.

Іван Брюховецький

**хитрий, облесливий, нечесний,
жорстокий;*

**влади добився
обманом, підкупом*

безкомпромісний;

**мріяв про особисту владу, славу
та*

збагачення;

Іван Шрам(Чепурний), піп, полковник

■ А. Портрет і зовнішність:

- сива борода;

-шаблюка під рясом; пістолі за
ПОЯСОМ;

-на виду шрами.

Іван Шрам(Чепурний), піп, полковник

■ Б. Особиста доля, соціальний

стан:

- син поволоцького попа;
- учився в Київській братській школі;
- «зимовник дикого степу на Низу»;
- «жінка- бранка туркеня»;
- проповідував слово правди божої рибалкам і чабанам запорозьким;
- реєстрове його прізвище

Шрам, оскільки його пошрамовано вздовж і

- два сини під час Хмельниччини полягли в боях за визволення України;
- «побував він на полі й на порі з низцями»;
- «як піднявсь на ляхів Хмельницький, то мав з його велику користь і підмогу»;
- особа, що має історичний прототип.

Іван Шрам(Чепурний), піп, полковник

■ В. Риси характеру і

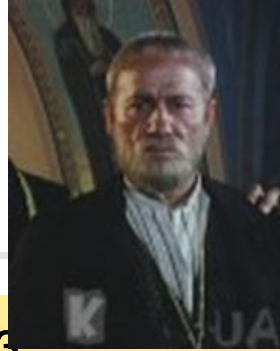
вдачі:

- чесний і скромний;
- стійкий і наполегливий;
- патріот;
- «гарячий був чоловік»;
- людина цільної,
мужньої, суворої вдачі;

- байдужий до
збагачення, власного
добробуту;
- небайдужий до долі
країни, її народу;
- загартований і
пошматований у боях
воїн;
- терпимий і
витриманий

Іван Шрам(Чепурний), піп, полковник

■ Г. Політичні

ПОГЛЯДИ:
-поборник об'єднання України;

-прихильник міцної
гетьманської влади;

- веде боротьбу на
Правобережжі проти
шляхетсько-
польськогоставленика Тетері;

- на Лівобережжі — щоб
підтримати Сомка на чорній
раді;

-вступає в суперечки з
міщанами;

-турбується долею України;

-боровся за незалежність
рідного краю у війську Б.
Хмельницького;

-засуджує народні бунти.

Іван Шрам(Чепурний),

під, ПОЛКОВНИК

Д. Іван Шрам для Пантелеймона

Куліша:

- ***- ідеалізує старшинську свідомість, честь і звичаї...***
- ***-непримиренне ставлення до «черні»;***
- ***-ідея старшинського аристократизму.***

Козак Кирило Тур

■ А. Портрет і зовнішність:

- «здоровенний козарлюга»;
- очі «так і грають», «враг його знає — глянеш раз: здається, супиться, глянеш удруге: моргне довгим усом так, наче зараз і підніме тебе на сміх»;
- кремезна постать з розкішними вусами;
- широка, буйна натура прагне простору, незвичайних пригод, одчайдушних вчинків.

Козак Кирило Тур

Б. Риси характеру і вдачі:

- відвага і волелюбність; сильний, енергійний, незламний;
- ярий захисник запорозької честі;
- поважне ставлення до гетьмана;
- високе благородство і щирість;
- мужність під час кари киями;
- здатний до самопожертви;
- запорозька рівність і безкорислив
- добрий товариш і побратим;
- химерний запорожець;
- зневага до буденного життя;
- меткий розум;
- глибока релігійність.

Козак Кирило Тур

В. Поведінка:

- іноді зухвале ставлення до інших;
 - непередбачувана, часто нелогічна;
 - випадки ігнорування законів Січі (викрадення нареченої гетьмана);
 - діє за покликом серця;
 - почуття власної гідності.

Г. Соціальне у характеристиці героя:

- батько — запорожець, мати і сестра — звичайні селяни;
- заперечує патріотичні почуття в самому собі, але вчинки запорожця свідчать про прямо протилежне;
- зневажає щоденний побут, родинний затишок.

Петро Шраменко

А. Портрет і зовнішність В. Особливості вдачі:

- дужий, молодий козак;
- «орел не козак»;
- привабливий.

Б. Риси характеру:

- чесний і сміливий;
- відважний і благородний;
- вірний і добрий;
- здатний щиро кохати;
- «добрий син і щирий козак».

- батько-авторитет;
- звик коритися моралі та закону;
- ніхто не скаже про

Михайло Черевань

Суспільно-політичні погляди:

- брав участь у визвольній боротьбі українського народу проти Польщі;
- хутір для героя — Україна;
- відсутність патріотизму.

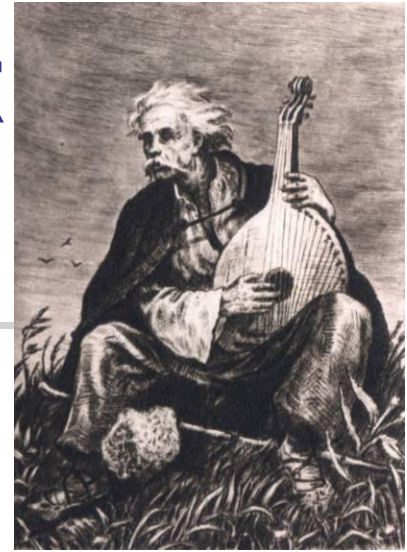
Риси характеру героя

- жага до збагачення;
- улесливість і хитрість;
- безсовісний, корисливий;
- любов до дочки;
- втрата почуття милосердя;
- бездушність і жорстокість.

Божий чоловік

Портрет і зовнішність героя.

- сліпий старець;
- темний на очі;
- латана свитина і без чобіт;
- довга, до самого пояса, борода ... процвіла сивинами.

Риси вдачі та характеру.

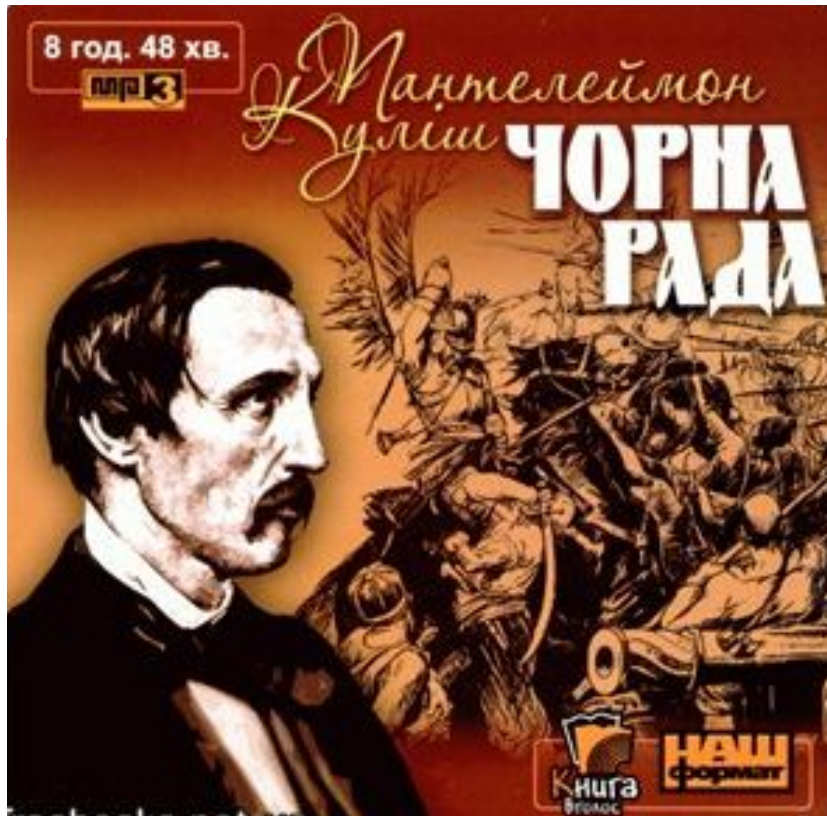
- високоморальний;
- щирий і безкорисливий;
- далекий від усього суєтного, мізерного, дріб'язкового;
- доброта і поважне ставлення до людей;
- індивідуальність, натхненність, патріотизм;
- духовний аристократизм;
- виявляє зверхність над народом, своїми моральними якостями вивищується над ним.

Жіночі образи:

- Череваниха

- Леся Черевань

- український художній історичний фільм, знятий на Київській кіностудії ім. О. Довженка **в 2000 році** режисером Миколою Засєєвим-Руденком.
- **Рік виходу:** 2001 р.
- **Жанр:** бойовик
- **Режисер:** Микола Вікторович Засєєв-Руденко
- **Музика:** Ігор Дмитрович Поклад
- **Актори:** Б.Ступка, О. Петренко, О.Бондаренко, Б. Бенюк, Р.Щоголева, Р. Писанка,

Тестові завдання:

1. М. Черевань присвятив би решту свого життя козаччині, якби:

А Мав міцне здоров'я.

Б Не родина.

В Отримав на це дозвіл від Я. Сомка.

Г Не велике господарство.

2. Біблійна легенда, про яку згадав у своїй розповіді Кирило Тур.

А Адама і Єву.

Б Вавілонську вежу.

В Мойсея.

Г Створення землі.

3. Продовжте фразу: «Як же часом покотиться по небу і погасне ясна зоря, козак...»

А Загадає бажання.

Б Перехреститься і прочитає молитву.

В Вирушає у похід.

Г Тільки тоді лягає відпочивати.

4. Сузір'я, що є щасливим для козака.

- А Пса.
- Б Возу.
- В Чумацького Шляху.
- Г Діви.

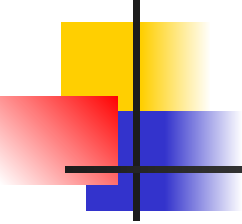
5. «Дівка як... де не посади, там і прийметься». Яке дерево мав на увазі Кирило Тур?

- А Березу.
- Б Осіку.
- В Вербу.
- Г Горобину.

6. У чому полягало життєве кредо козака Кирила Тура?

- А «За рідний край і життя віддай».
- Б «Краще на своїй стороні кістьми лягти, ніж на чужині слави натягти».
- В «Знищу ворога сьогодні, бо завтра нашкодить».
- Г «Честь і слава, військова справа, щоб і сама себе на сміх не давала, і ворога під ноги топтала».

7. Кому з героїв належить дана характеристика: «Хисткий і проворний, як сугак на степу»?

-
- А Кирилу Туру.
 - Б Петру Шраменку.
 - В Богдану Чорногору.
 - Г Гетьману Я. Сомку.
-

8. Чого не робила Леся, доглядаючи за пораненим Петром?

- А Копала коріння лікарських рослин.
- Б Варила зілля.
- В Сиділа біля недужого.
- Г Повсякчас схлипувала біля нього.

9. Що сприяло швидкому позбавленню хвороби Петра?

- А Любов до нього Лесі.
- Б Цілющі ліки.
- В Радість і піднесеність з приводу перемоги над Туром.
- Г Смачний харч і свіже повітря.

10. Визначіть художні засоби в уривку з твору: «Здоров'я почало брати гору, наповняло козацьке тіло, як вода колодязь».

А Метафора, гіпербола.

Б Епітет, порівняння.

В Метафора, порівняння.

Г Метонімія, гіпербола.

11. За яких обставин Леся і Петро не могли одружитися?

А Бо стара Череваниха чинила цьому опір.

Б Дівчина була заручена із Я. Сомком.

В Через бідність козака.

Г У зв'язку з військовими подіями на Січі.

12. Посеред двору, де мешкав Гвинтовка, стояв стовп, до срібного кільця якого міг прив'язати тільки...

А Простий козак.

Б Посполитий.

В Хто рівня господареві.

Г Будь-хто.

13. Художній твір на історичну тематику, який близький за змістом до роману П. Куліша «Чорна рада».

1. А Літопис С. Величка.
 2. Б Літопис Г. Грабянки.
 3. В Літопис Самовидця.
 4. Г «Повість минулих літ».
-

14. За рахунок чого збагатився М. Черевань і потім оселився у Хмарищі?

А Розбійництва.

Б Участі у війнах проти ляхів.

В Гноблення селян.

Г Отримання спадщини від заможного дядьки.

15. Прислів'я, яке використав Василь Невільник у своєму зверненні під час зустрічі зі Шрамом.

А «Гора з горою не зійдеться, а чоловік з чоловіком зійдеться».

Б «Який гість, така йому і честь».

В «Милий гість не часто буває».

Г «Чим багатий, тим і радий».

16. Улюблена справа пана Череваня.

А Бджолярство.

Б Рибальство.

В Мисливство.

Г Гончарство.

17. Шрам одночасно був попом...

А І вчителем.

Б Лікарем.

В Полковником.

Г Хорунжим.

18. Про якого гетьмана козаків не згадується у творі?

А Т. Трясила.

Б П. Павлюка.

В І. Брюховецького.

Г С. Зборовського.

19. Про що співав старець-кобзар, перебуваючи у Череваня?

А Героїчне минуле України.

Б Сум країни через смерть Б. Хмельницького.

В Страждання козаків у турецькій неволі.

Г Красу рідного краю.

20. М. Черевань називав божком...

А Сталеву шаблю.

Б П. Шрама.

В Жбан із Польщі.

Г Кожного, хто відцурався віри християнської.

21. Обряд, який відбувся під час гостювання Шрама у Череваня.

А Ворожіння на щасливу долю.

Б Сватання.

В Нашіптування хвороби.

Г Хрестини.

22. Про кого з героїв П. Куліш у творі зазначив: «Не любив ніяких сварок»?

А Про Т. Сурмача.

Б І. Шрама.

В М. Череваня.

Г Товстопикого синьокаптанника.

23. М. Черевань «пішов би до запорожців», якби:

А Умів добре орудувати зброєю.

Б Досконало знав їх звичаї і побут.

В Він не вірив у Бога.

Г Не мав дружини.

24. «Я. Сомко був воїн уроди, возраста і красоти зіло дивної»,— так зазначалося...

А У Біблії.

Б Літописах.

В Сказаніях.

Г Житіях.